

УДК 376-056.36:616.89-008.434

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.13>

Мар'яна КАПИТУЛА

аспірант, асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0009-0002-2291-4869

Бібліографічний опис статті: Капітула, М. (2024). Формування зв'язного мовлення в дітей з інтелектуальними порушеннями як наукова проблема. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 86–90, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.13>

ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті теоретично обґрунтовано проблему формування зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП); провідними поняттями визначено такі, як «формування зв'язного мовлення», «фразове мовлення», «індивідуальний підхід». Проаналізовано теоретичний аспект розвитку проблеми формування зв'язного мовлення дітей з ІП; розглянуто традиційні та інноваційні підходи з корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ІП; окреслено етапи та методики з розвитку мовлення дітей. У статті було визначено, що для ефективної корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ІП потрібно застосовувати «індивідуальний підхід». Констатовано, що індивідуальний підхід – це психолого-педагогічний принцип, який ґрунтується на унікальному підході до дитини враховуючі її потреби та можливості для досягнення результату. Виявлено та обґрунтовано та компоненти для реалізації та ефективної роботи з дітьми з ІП для вдосконалення та покращення мовленнєвих навичок. Також з'ясовано причини мовленнєвих труднощів у дітей з ІП (комунікативні, регулюючі, пізнавальні); охарактеризоване мовлення дітей з ІП, його особливості. У статті було доведено, що для ефективного розвитку мовлення дитини потрібно розвивати і скупні компоненти, такі як: когнітивні навички, соціально адаптаційні, комунікація з однолітками та педагогами. Розкрито основні проблеми формування мовленнєвого розвитку та розглянуто запропоновані науковцями методи та прийоми для усунення недоліку порушення мовлення. Проаналізовано проблему та обґрунтовано важливість раннього втручання та особливого значення розпочинати корекційно-розвивальну роботу саме в дошкільному віці.

Ключові слова: інтелектуальні порушення, індивідуальний підхід, формування зв'язного мовлення, фразове мовлення.

Mariana KAPITULA

Postgraduate Student, Assistant at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0002-2291-4869

To cite this article: Kapitula, M. (2024). Formuvannia zviaznoho movlennia v ditei z intelektualnymy porushenniamy yak naukova problema [Formation of connected speech in children with intellectual disabilities as a scientific problem]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 86–90, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.1.13>

FORMATION OF CONNECTED SPEECH IN CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The article theoretically substantiates the problem of forming coherent speech in children with intellectual disabilities (IP); leading concepts such as «formation of coherent speech», «phrasal speech», «individual approach» are defined. The theoretical aspect of the development of the problem of forming coherent speech of children with IP was analyzed; traditional and innovative approaches to correctional and developmental work with children with intellectual disabilities are considered; stages and methods of children's speech development are outlined. The article determined that an «individual approach» should be used for effective correctional and developmental work with children with intellectual disabilities. It was established that the individual approach is a psychological and pedagogical principle based on a unique approach to the child, taking into account his needs and opportunities to achieve results. The components for implementation and effective work with children with intellectual disabilities to improve and improve speech skills have been identified

and substantiated. The causes of speech difficulties in children with IP (communicative, regulatory, cognitive) were also clarified; characterized speech of children with IP, its features. It was proved in the article that for the effective development of a child's speech, it is necessary to develop the necessary components, such as: cognitive skills, social adaptation skills, communication with peers and teachers. The main problems of the formation of speech development are revealed, and the methods and techniques proposed by scientists to eliminate the lack of a speech disorder are considered. The problem was analyzed and the importance of early intervention and the special importance of starting corrective and developmental work at preschool age were substantiated.

Key words: Intellectual disability, individual approach, formation of coherent speech, phrasal speech.

Актуальність проблеми. Розвиток системи освіти набирає шалених обертів у процесі навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями (ІП). Тому питання формування зв'язного мовлення у дітей з ІП привертає чимало уваги науковців та практиків. В наш час різко зріс показник дітей з ІП, внаслідок чого у них страждає мовленнєва сторона, а найбільше виникають труднощі з формуванням зв'язного мовлення. Система освіти переконує, що дітей з ІП потрібно максимально інтегрувати в суспільство та адаптувати їх до процесу навчання. Дану проблему не можна вирішити без мовленнєвої діяльності та мовлення в цілому. Тому вкрай важливо працювати над формуванням мовленнєвої діяльності дітей з ІП саме в дошкільному віці, щоб в подальшому полегшити адаптацію дитини до шкільного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори книги О. Блеч, І. Гладченко, І. Сухіна у своїй праці висвітлюють проблеми несформованої мовленнєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами, ще у дошкільному віці. Також, зазначають, що у дітей з ІП не сформовані всі мовленнєві функції такі, як: комунікативна, пізнавальна, регулювальна. Мовлення таких дітей відстає в розвитку на 3-5 років від їх однолітків.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що специфіка мовленнєвої діяльності у дітей ІП насамперед пов'язана з роботою центральної нервової системи (ЦНС), психічними розладами чи порушенням кори головного мозку, взаємодія першої та другої гальмівної системи. У чисельних працях описується як психофізичний розвиток пов'язаний з мовленнєвим (О. Белова, Л. Варзацька, І. Ісард, Д. Портер, Л. Реш, В. Синьов, І. Сухіна, В. Тищенко, О. Чеботарьова, Г. Шелегова, М. Шеремет, Л. Щерба).

Так, у своїх дослідженнях А. Богуш зазначає, що мова є фундаментом для розвитку та навчання дітей. Значуще, що малюк може зро-

бити в дошкільному віці це оволодіти рідною мовою (Богуш, 2013). О. Боряк, Л. Варзацька, М. Пентилюк у своїй праці описують мовленнєву сторону як особливий вид діяльності, що реалізуються через мовні механізми, для розвитку якого потрібна систематичність та послідовність викладання (Боряк, 2019).

Мета дослідження полягає в науковому аналізі теоретично-методичного матеріалу з проблеми формування зв'язного мовлення у дітей з ІП.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дітей з ІП спостерігається стале порушення мовленнєвих функцій як-от: комунікативні, регулюючі, пізнавальні. Слабкі навички комунікації гальмують не лише мовлення дитини, але й інтелектуальний розвиток дитини. Дітям складно спілкуватися з однолітками та взаємодіяти з педагогами. Регулююча функція відіграє значну роль у розвитку і прояві довільної, вольової поведінки дітей. Пізнавальна функція є однією із найважливішою, адже, коли дитина цікавиться та досліджує світ, вона розвивається. Тому вкрай важливо працювати над всіма цими функціями в комплексі.

Фразове мовлення в дітей ІП характеризується низкою граматичних та фонематичних помилок. Зокрема, фонематичні процеси в дітей переважно не сформовані. Пасивний словник переважає за активний, але і він є вкрай обмежений та не відповідає віковим нормам. В словнику дитини переважно іменники та декілька дієслів, їм складно орієнтуватися на мовлення педагога, а в корекційній-розвитковій роботі краще опиратися на картинки-схеми, які допомагають дитині висловлювати свої думки. Коли дитина має зорову підказку, слова якого має сказати у вигляді картинки, їй значно простіше будувати речення. Використовуючи такий прийом, педагог стимулює дитину до покращення мовлення його формування та запам'ятати нових слів.

Зазначимо, що формування та розвиток мовленнєвої діяльності - складний багаторівневий

процес, який включає в себе розвиток усного та писемного мовлення та читання. У дітей з ІІ вже з дошкільного віку спостерігають порушення у оволодінні рідної мови. Дітям складно висловлювати власні бажання та емоції, в деякої категорії дітей виникають труднощі не лише з формуванням мовлення, але й і розумінням її. Адже мовленнєва діяльність – це віковий, психологічний та розумовий процеси, якими оволодіває людина протягом свого життя.

Практика свідчить, що для ефективної роботи на корекційно-розвиткових заняттях потрібно використовувати індивідуальний підхід до дітей з ІІ. Індивідуальний підхід – це психолого-педагогічний принцип, який ґрунтується на унікальному підході до дитини враховуючі її потреби та можливості для досягнення результату (Гезель, 1938). В корекційній роботі з дітьми з ІІ цей метод є одним із ключових, оскільки кожна дитина з різним темпом засвоює новий матеріал. Принцип індивідуалізації допомагає без зайвого стресу для дитини поглиблювати знання та розвивати власне мовлення.

Без своєчасної корекції мовлення дітей з ІІ буде лише пригнічуватися. Саме тому це питання привертало увагу науковців в галузі корекційної педагогіки, спеціальної психології та мовознавства, зокрема, Г. Блеч, О. Боряк, Л. Вавіної, О. Гаврилова, І. Дмитрієвої, В. Ліпакової, В. Петрової, Л. Ханзерук, М. Шишкової.

Арнольд Люціус Гезель є одною з ключових фігур в розвитку спеціальної психології та навчання дітей з різними рівнями ІІ. Дослідник приділяв свою увагу на розвиток фізичних, когнітивних та мовленнєвих функцій малюка. Завдяки дослідженням науковця можна стверджувати, що психомоторний розвиток дітей раннього віку з ІІ також можуть досягати успіхів в розвитку мовленнєвих функцій та комунікації з однолітками, педагогами шляхом використання прийому стимулювання їхнього досвіду та сприйняття. Саме вчений започаткував та розробив індивідуальний підхід в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з ІІ. Науковець в своїх дослідженнях доводить, що саме індивідуальний підхід допомагає даній категорії дітей подолати мовленнєві труднощі та розвивати мовні навички (Гезель, 1938).

Жан Піаже – це швейцарський науковець, який досліджував психологію, специфіку та можливості дитячого розвитку з окрема

у дітей з ІІ. Значну частину своїх досліджень науковець приділяв когнітивним процесам в формуванні мовлення дітей з ІІ. На думку дослідника розвиток мовлення в малюків з ІІ проходить в декілька етапів. Унікальність полягає в тому, що в кожній дитини ці етапи проходять по-різному та з різною швидкістю опанування (Піаже, 2020). Вчений також стверджував у своїх роботах, що потрібно враховувати ступінь когнітивного розвитку дитини з ІІ, у зв'язку з тим, що це відображається на їх здатності сприймати, розуміти та відтворювати мовлення. Дослідник Жан Піаже як і його попередник Арнольд Гезель закликав педагогів до індивідуального підходу в корекційно-розвивальній роботі з дітьми. Саме індивідуальний підхід під час навчання, виховання дітей з ІІ в розвитку мовленнєвих навичок допомагає покращити їхній результат та досягнути успіхів у формуванні мовлення. Також науковець наголошує, що потрібно враховувати унікальні потреби та можливості малюків.

Лев Виготський, визначний психолог, педагог, який розробив теорію соціокультурного розвитку дітей з ІІ, стверджував, що соціальне середовище та взаємодія є значущими для розвитку дитини. Щодо мовленнєвого розвитку дітей з ІІ, науковець підкреслював важливість взаємодії соціального середовища та підтримки мовленнєвих навичок малюка. Педагог вважав, щоб дітям з ІІ можуть покращити свій мовленнєвий розвиток та формування зв'язного мовлення шляхом активного включання в мовне середовище, беручи активну участь у спілкуванні з іншими людьми, які надають підтримку та мовленнєві зразки. Виготський підкреслював важливість сприяння спілкуванню та взаємодії з оточенням у розвитку мовленнєвих навичок малюків з ІІ (Виготський, 2021).

Г. Кавиліна зазначає, що формування мовленнєвої діяльності є значущою складовою для розвитку малюка дошкільного віку з ІІ. Порушення мовленнєвої та розумової діяльності зазвичай виникає після ураження центральної нервової системи (ЦНС). У дітей знижений інтерес до навколишнього середовища, когнітивна пасивність, не сформована потреба у спілкуванні з дорослим, в результаті пасивне ставлення до усного та письмового мовлення. Мовленнєві проблеми у дошкільному віці у дітей з ІІ обумовленні тісним взаємозв'язок

між когнітивною функцією мовлення, процесом розвитку мовлення та пізнавальною діяльністю. Невтішний розвиток мовлення погано впливає на розвиток малюка (Кавиліна, 2021).

І. Геращенко, І. Матющенко у зазначають, що мовлення дітей з ІІ значно сповільнене від своїх однолітків. Зазвичай їхнє мовлення зазнає труднощів на етапі відповідь на питання. Діти потребують стимуляції в роботі зі сторони дорослого, у вигляді допомоги на відповіді або підказки. В ході експерименту було виявлено, що дітям з ІІ складно складати розповідь за сюжетними картинками, їхня розповідь дуже скута і характерна певними уривками сюжету та відсутні сполучні елементи. У дітей не сформоване діалогічне мовлення, а ще більше не сформоване монологічне мовлення. Науковці вважають, що дана тема потребує поглибленого вивчення оскільки усне мовлення дітей з ІІ є достатньо досліджувана (Геращенко, Матющенко, 2023).

Зазначимо, що О. Боряк однією із перших детально дослідила проблему мовленнєвої діяльності дітей з ІІ, обґрунтувавши механізми та причини виникнення порушень мовлення. Особливу увагу науковиця надає когнітивному підходу тому, що саме він допомагає одночасно визначити потенційні можливості розвитку мовленнєвої діяльності у дітей з ІІ. Також дослідниця зазначає, що на даному етапі не існує чітких та єдиних критеріїв оцінювання мовлення дітей з порушеннями інтелектуальної діяльності. Дана тематика є складна та потребує поглибленого вивчення (Боряк, 2019).

Досліджуванням інтелектуального розвитку в дітей займався видатний французький психолог-позитивіст Альфред Біне. Праці вченого внесли великий вклад, не лише, у вивченні інтелектуального, мовленнєвого розвитку, але й, спеціальної освіти в цілому. У своїх дослідженнях розробив перший у світі тест «Шкала інтелекту Біне» для визначення та оцінки інтелектуального розвитку людини. Завдяки, цьому дослідженню ми можемо ефективно підібрати методи та підходи які будуть корисними для розвитку дитини, а згодом, для формування зв'язного мовлення в дітей з ІІ.

Н. Бондар у своїх дослідженнях діагностує мовлення старшокласників з ІІ методикою «Діагностика зв'язного мовлення». У експерименті науковець оцінює стан сформованості

мовлення дітей, які складаються з усного та письмового саме на уроках трудового навчання.

Ідея полягала в тому, що дітям запропонували слова, а їм потрібно підібрати синоніми та пояснити значення даних слів, знайти звуки у словах, добирати слова на заданий звук. Дане дослідження проходило у форму бесіди (Бондар, 2023).

Кожен з цих вчених значний внесок у розвиток корекційної педагогіки з питання розвитку мовленнєвої діяльності та навичок комунікації дітей із різними інтелектуальними порушеннями. Дані дослідження мають на меті зрозуміти та розкрити процес розвитку мовлення малюків та містять рекомендовані підходи для стимулювання та сприймання розвитку мовленнєвих процесів у дітей з ІІ.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, формування зв'язного мовлення та його розвиток у дітей з ІІ є складною науковою проблемою, що вимагає комплексного підходу. Зазвичай така категорія дітей часто стикається з труднощами у розумінні мовлення та висловлення власних бажань оскільки їм складно використовувати вже набуті мовленнєві навички. Важливим у формуванні соціального та психологічного розвитку малюків є усвідомлення даної проблеми та використовуючи поетапно корекційно-розвивальну роботу.

Таким чином, на основі проведеного наукового аналізу проблеми формування зв'язного мовлення в дітей з ІІ можна стверджувати, що в галузі педагогіки, психології, лінгвістики і не тільки проводиться аналіз специфіки мовленнєвих порушень, досліджуються ефективні методи комунікації та розвитку мовленнєвих процесів, а також розкривається значення індивідуального підходу для дітей з ІІ. Вчені (А. Богуш, О. Боряк, Н. Бондар, О. Чеботарьова та ін.) в своїх роботах розкривають значення та взаємозв'язок мовленнєвого розвитку з іншими аспектами розвитку, такими як когнітивні навички, соціальна адаптаційні процеси та комунікація з однолітками та педагогами.

Важливість подальшого дослідження та вивчення даної проблеми полягає в тому, що розробка програм для дітей з ІІ є важливими з точки зору забезпечення їхньої повноцінної участі в житті суспільства, розвитку їхніх комунікативних навичок та покращення якості життя дітей з різними інтелектуальними порушеннями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид. Харків: Ранок. Навч. літ., 2013. 192 с.
2. Бондар Н. Методика корекційної роботи професійно-трудового навчання з розвитку зв'язного мовлення з учнями з інтелектуальними порушеннями. *Корекційна педагогіка*. 2023. № 2. С. 7–11.
3. Боряк О. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2019. 568с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e1cc303-305c-4ae5-a861-c53a75f51866/content>
4. Виготський Л. Мислення та мова. Харків: Майстри психології, 2021. 432с.
5. С. Геращенко, І. Матющенко Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Науковий часопис*. 2023. № 44. С. 24–28. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41786/Matiushchenko_Herashchenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Кавиліна Г. Особливості мовлення дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю. *Дрогобицький педагогічний університет ім. І. Франка*. 2021. №41. С. 289–293. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14683/1/Kavylina%20Ganna%20Kostyantynivna%202021.pdf>
7. Піаже Ж. Мова та мислення дитини : підручник. Харків : Форс, 2020. 352 с.
8. Gesell A., Thompson H. Психологія раннього зростання, включаючи Norms of infant behavior and method of genetic analysis. New York : Macmillan Publishers, 1938. 841 с.

REFERENCES:

1. Bogush A. (2013) Speech component of preschool education. 4th type Kharkiv: Morning. Education lit., 192 p.
2. Bondar N. (2023) Methodology of corrective work of vocational training on the development of coherent speech with students with intellectual disabilities. *Corrective pedagogy*. No. 2. P. 7–11.
3. Boryak O. (2019) Theory and practice of formation of speech activity of mentally retarded children of primary school age: diss. ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.03. Kyiv, 568 p. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4e1cc303-305c-4ae5-a861-c53a75f51866/content>
4. Vygotsky L. (2021) Thinking and speech. Kharkiv: Masters of Psychology, 432p.
5. S. Gerashchenko, I. Matyushchenko. (2023) Peculiarities of the development of coherent speech in children with intellectual disabilities. *Scientific journal*. No. 44. P. 24–28. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41786/Matiushchenko_Herashchenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Kavilina G. (2021) Peculiarities of speech of preschool children with mental retardation. *Drohobyt'sk Pedagogical University named after I. Franko*. No. 41. P. 289–293. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14683/1/Kavylina%20Ganna%20Kostyantynivna%202021.pdf>
7. Piaget J. (2020) Child's language and thinking: textbook. Kharkiv: Fors, 352 p.
8. Gesell A., Thompson N. (1938) Psychology of early growth, including Norms of infant behavior and method of genetic analysis. New York: Macmillan Publishers, 841 p.